

РОЗДІЛ 6 ПІДПРИЄМНИЦТВО ТА ТОРГІВЛЯ

УДК 334.72:338.43

DOI: <https://doi.org/10.32782/2304-0920/3-101-11>

Горняк О. В.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4954-8101>

Перелі О. Б.

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-5282-4482>

ПІДПРИЄМНИЦТВО В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ: ВІТЧИЗНЯНІ РЕАЛІЇ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ

У статті розглянуто актуальні питання функціонування аграрного підприємництва у світовій практиці і в Україні. Обґрунтовано роль та значення підприємництва в аграрному секторі для функціонування країни й підвищення рівня життя її населення. Здійснено аналіз теоретичних підходів щодо сутнісної характеристики поняття «підприємництво» у історико-еволюційному контексті становлення сільсько-господарського виробництва. На основні оцінки збитків аграрного сектору України та аналізу функціонування сільськогосподарського виробництва у світових країнах – лідерах систематизовано основні підходи, що дозволяють підвищити результативність, рентабельність та ефективність аграрного підприємництва. Доведено важливість державної підтримки аграрного сектору економіки, як одного із більш ризикованих серед інших сфер господарювання. Окреслено специфічні та загальні ризики аграрного підприємства в Україні в сучасних умовах господарювання, що дозволить врахувати їх при прийнятті управлінських рішень на засадах інтелектуалізації, диджиталізації, екологізації та адаптивності. Систематизовано основні складові аграрного підприємництва: ресурсну; організаційно-управлінську і творчо-креативну, що потребують системного підходу при реалізації функцій підприємництва. Окреслено стратегічні цілі розвитку сільського господарства України на засадах оптимізації аграрного підприємства й вітчизняного сталого розвитку на шляху досягнення високих показників, яких здатна досягти економіка у своєму повоєнному відновленні.

Ключові слова: аграрне підприємництво, сільськогосподарське виробництво, інтелектуалізація, диджиталізація, адаптивність, екологічність, інноваційність, державна підтримка, управління ризиками.

Постановка проблеми. Сучасні світові процеси пов'язані зі значною кількістю викликів, що вимагають пошуку і прийняття оптимальних управлінських рішень в усіх сферах господарювання. Як свідчить досвід розвинених країн світу важливого значення в цих умовах має розвиток аграрного сектору економіки, який, з одного боку, здатен суттєво підвищити ефективність соціально-економічного розвитку країни й господарюючих суб'єктів в ній, а з іншого – вимагає адаптаційних зрушень в контексті інформаційної економіки й глобалізаційно-інтеграційних процесів сьогодення. Для України, яка володіє потужним аграрним сектором, важливість опанування передових тенденцій його розвитку у складних умовах військової агресії РФ, є очевидною. Тому розгляд проблематики підприємництва в аграрній сфері на основі оцінки його стану та аналізу можливих позитивних зрушень з урахуванням світового досвіду є надзвичайно актуальним, особливо в контексті пошуку ефективних шляхів повоєнного відновлення української економіки в умовах її прагнення до європейської інтеграції й сталого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням розвитку аграрного підприємництва присвячено роботи багатьох вітчизняних й зарубіжних вчених. М. Малік розглядає підприємництво як важливий інститут забезпечення інноваційного розвитку аграрного сектора, що виступає засобом структурної перебудови економіки, стимулом до змін через інституціоналізацію відносин в умовах ринку [1]. Н. Райтер і Г. Мацьків розглядають аграрне підприємництво в контексті оцінки ризиків [2]. Н. Кравченко пропонує аналіз

аграрного підприємництва в історичному аспекті [3]. Питанням стратегічного управління економічним розвитком аграрного сектору України в регіональному розрізі присвячено дослідження Н. Петренко [4]. Є. Палійчук, С. Пінцак, К. Свирид на основі статистичного аналізу пропонують систему стратегічних цілей для підвищення рентабельності аграрної галузі [5].

Рафал Анджей Лізут розглядає процеси управління організаційно-економічною безпекою аграрних підприємств [6]. Питанням управління трудовим потенціалом в аграрній сфері на засадах сталого розвитку присвячено дослідження О. Васильєва [7]. І. Куценко опановує вплив інтеграції на розвиток суб'єктів аграрного бізнесу [8]. Наукові праці С. Петрухи стосуються антикризового регулювання аграрного сектору економіки України [9]. Агропромислове підприємництво та особливості його діяльності в умовах децентралізації досліджує О. Шебаніна [10]. Питання ведення і управління аграрним бізнесом розкрито закордонними авторами Н. Дідеро і М. Костаніро [11].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Недостатньо дослідженими з нашої точки зору залишаються питання функціонування аграрного підприємництва України в умовах військової агресії та пошуку шляхів ефективного повоєнного відновлення на глобалізаційно-інтеграційних основах адаптивного сталого розвитку з урахуванням питань інтелектуалізації й наукового супроводу, екологізації, диджиталізації, впровадження передового вітчизняного і світового досвіду тощо.

Метою дослідження є теоретико-прикладне обґрунтування підприємництва в аграрній сфері

в контексті пошуку шляхів оптимізації соціально-економічного розвитку України у її повоєнному відновленні на основі використання передового вітчизняного досвіду та найкращих світових практик.

Виклад основного матеріалу. Україна, за оцінками експертів, має потужний аграрний сектор, який не випадково розглядається як базова складова суверенності держави й ефективності національної економіки. Як свідчать аналітики, до початку військової агресії рф Україна за всю історію її незалежності «АПК жодного разу не мав негативного зовнішньоекономічного платіжного сальдо» [12]. Продовольча безпека та відповідно економічна, екологічна, енергетична захищеність, як відомо, є базовими чинниками функціонування сільського господарства і пов'язаних з ним галузей національної й світової економік, що створює основи соціально-економічного розвитку кожного домогосподарства, господарюючого суб'єкта, країни, світу.

До війни Україна експортувала 75% зернових культур, які виробляла, що позиціонувало її як одну із п'яти найбільших поставників аграрної продукції у світі. Власне споживання складало біля 20-25%. Серед видів аграрної продукції, що експортувала Україна у світовій питомій вазі: 47% – соняшникова олія, 14% – кукурудза, 10% – пшениця тощо [13]. Завдяки партнерським відносинам Україна, не дивлячись на війну, продовжує залишатися на світових ринках одним із головних постачальників зернових і соняшникової олії, що складає приблизно 10% міжнародної торгівлі ними. Так у 2023 році до 65 країн світу було експортовано 16,1 млн т пшениці, до 80 країн світу – 26, 2 млн т кукурудзи, до 130 країн світу – 5,7 млн т соняшникової олії [14].

Окреслене вище відбувається на фоні загального погіршення продовольчої безпеки, пов'язаного з повномасштабною військовою агресією рф. Це

і зруйновані інфраструктура, підприємства, сільські угіддя, пошкодження або знищення сільськогосподарської техніки, порушення логістики, крадіжки виробленої продукції, окупація частини територій Херсонської й Запорізької областей, що призвело до суттєвого зменшення обсягів виробництва продукції сільськогосподарського призначення.

За даними аналітичного дослідження Київської школи економіки, на січень 2024 року загальні втрати від військової агресії рф склали 157,2 млрд дол. США, серед яких втрати агропромислового комплексу (далі – АПК) і земельних ресурсів відповідно становлять 10,3 млрд дол., що складає приблизно 6,5% загальних втрат. 5,8 млрд дол. припадає на знищення або пошкодження сільськогосподарської техніки; 1,9 млрд дол. – втрати через крадіжку або знищення виробленої продукції. Інфраструктурні втрати, пов'язані зі зберіганням продукції сільськогосподарського призначення, наступні: зруйновано зерносклади ємністю 11,4 млн. т продукції, пошкоджено – ємністю 3,3 млн. т потужностей для зберігання (вартість відновлення останніх оцінена у 1,8 млрд дол.) [15]. Загальна оцінка прямих втрат агропромислового комплексу та земельних ресурсів України від військової агресії рф на початок 2024 року представлена нами у таблиці 1.

За результатами проведеного у січні-лютому 2023 року дослідження ФАО (Food and Agriculture Organization of the United Nations), у якому взяли участь 1927 сільгоспдприємств 23 областей України (включаючи підконтрольні території Донецької, Харківської, Запорізької, Херсонської областей) на землях до 250 га, сільські домогосподарства за час повномасштабної війни зазнали збитків на суму 2,25 млрд дол. США. Відповідно галузь рослинництва втратила біля 1,26 млрд дол.,

Таблиця 1
Характеристика прямих збитків від військової агресії рф агропромислового комплексу і земельних ресурсів України на початок 2024 року

№	Види втрат	Одиниця виміру	Початкова кількість об'єктів на момент вторгнення рф	Кількість пошкоджених об'єктів	Вартісна оцінка втрат млрд дол.
З р у й н о в а н о					
1.	Сільськогосподарська техніка	од.	764 323	130 603	5,43
2.	Зерносклади	ємність, тис. т	75 084	11 351	1,7
3.	Загиблі тварини (включаючи птахівництво і рибне господарство)	рибне господарство, тис. голів	203 292	1 899	0,1
4.	Зруйновані пасіки	бджолосім'ї	2 272 740	86 902	0,0
5.	Багаторічні культури	га	197 100	16 364	0,4
6.	Знищені та вкрадені фактори виробництва	т	962 951	135 993	0,1
7.	Знищена та вкрадена готова сільськогосподарська продукція	т	254 866 13	4 037 542	1,9
8.	Об'єкти аквакультури та рибальства	од.	2102	228	0,03
П о ш к о д ж е н о					
9.	Забій тварин внаслідок неможливості їх утримання	тис. голів	203 292	11 963	0,1
10.	Загиблі та зниклі бджоли	бджолосім'ї	2 272 740	192 526	0,0
11.	Сільськогосподарська техніка	од.	764 323	50 521	0,4
12.	Зерносклади	ємність, тис. т	75 084	3 341	0,1
	Загальні прямі збитки інфраструктури	х	х	х	10,3

Джерело: укладено авторами на основі розрахунків Агроцентру КШЕ (Центр досліджень продовольства та землекористування) [15]

а галузь тваринництва – 0,98 млрд дол. США. В цілому біля 25% сільськогосподарських домогосподарств України понесли втрати через військову агресію РФ, а у прифронтових областях цей показник досяг рівня 38% [16].

З урахуванням проведеного вище аналізу об'єктивно виокремлюється необхідність пошуку шляхів відновлення української економіки, у якій особливе місце займає сільськогосподарське виробництво, її аграрний сектор. Важливого значення у цьому, з нашої точки зору, займає вивчення передового світового досвіду у досліджуваній царині. Слід зазначити, що еволюційний економічний розвиток та світова практика аграрного виробництва суттєво пов'язана з підприємництвом, визначаючи сутність якого важливо зупинитися на змістовному наповненні самої дефініції «підприємництво».

Слід погодитися з Т. Паустовською, що економічна наука, як правило, розглядає підприємництво з двох основних точок зору: по-перше, як *форму економічної активності*, що орієнтована на «досягнення комерційного успіху, перспективності, інноваційний характер діяльності, незалежність і самостійність суб'єктів у прийнятті управлінських рішень»; по-друге, як *тип та стиль господарської поведінки*, в основі якої «мобільність, динамічність, творчий підхід до справи, ініціативність і заповзятливість, готовність до ризику й уміння ним управляти, орієнтація на потреби споживачів» [17].

Ще на початку XVIII століття англійський економіст Р. Кантільйон, якого називають засновником теорії підприємництва, застосував термін «підприємець» і пов'язав його, в першу чергу, з ризиковістю. Підприємництво за Р. Кантільйоном є економічною функцією, яка намагається привести у відповідність пропозицію з попитом на різноманітних товарних ринках. Протягом XIX–XX століть відбувається подальше осмислення категорії «підприємництво» під впливом реалій економічного розвитку. Дослідники класичної школи політекономії підприємницькі функції не відокремлювали від суто виробничих. При цьому слід звернути увагу, що представники раннього етапу класичної школи (У. Петті, П. Буагільбер, Ф. Кене тощо) основною галуззю господарювання в економічній системі країни називали сільське господарство – в контексті проблематики даної публікації підкреслюються об'єктивна необхідність та важливість розгляду підприємництва саме в аграрній сфері.

Видатний французький економіст XIX ст. Ж. Б. Сей, як і Кантільйон, почав пов'язувати підприємництво з організацією праці людей в процесі виробничої діяльності. Як людина, що мала досвід ведення власного бізнесу, Сей поставив підприємця у процесі виробництва і розподілу, називаючи його економічним агентом, за допомогою якого комбінуються основні фактори виробництва: праці, землі, капітал. «Ідеальний тип» підприємця Ж. Б. Сей пов'язав з такими підприємницькими функціями: поєднання факторів виробництва; збір інформації та накопичення досвіду; прийняття рішення й організація процесу виробництва.

Серед представників англійської класичної школи з точки зору популяризації самого терміну «підприємництво» слід назвати Дж. С. Міля. Ще у 1848 році він назвав серед основних функцій підприємця такі: керівництво, контроль, нагляд, ризиковість. Саме вони дають можливість

процвітання у ринковому просторі тим, хто уміло ризикує, здатен впроваджувати нові економічно обґрунтовані технології, вдосконалює організацію виробництва та збуту виробленої продукції – це дозволяє забезпечити максимально можливий результат за наявної ресурсної бази.

Класичне вчення про підприємця належить відомому економісту та соціологу Й. Шумпетеру, який вважається головним ідеологом підприємництва. В концепцію підприємництва він заклад три основні засади через розуміння його функцій, які, з нашої точки зору, є актуальними і сьогодні, в тому числі і при розгляді питань удосконалення аграрного підприємництва:

по-перше, революціонізація та реформування виробництва через використання різних можливостей для випуску нових або старих товарів новими методами, застосування нових джерел сировини, нових ринків й реорганізації виробництва. Зміст підприємництва у «здійсненні нових комбінацій» факторів виробництва чи різних нововведень;

по-друге, універсальною функцією будь-якої економічної системи є підприємництво, яке поєднується з іншими видами діяльності (управлінням, маркетингом, науковими розробками тощо). Статус власника за Й. Шумпетером не є визначальною рисою підприємця;

по-третє, функція підприємництва корелює з лідерством і новаторством, а інновації, в свою чергу, є дітищем підприємництва. Відповідно підприємця – творця інновацій.

«Завдання підприємців», – підкреслював Й. Шумпетер, – «реформувати і революціонізувати підприємство шляхом упровадження винаходів, а в більш загальному розумінні – через використання нових технологічних можливостей для виробництва нових або старих товарів, але новим методом завдяки відкриттю нового джерела сировини або нового ринку готової продукції – аж до самої реорганізації колишньої і створення нової галузі промисловості» [17]. Завдяки Й. Шумпетеру підприємця отримав статус суб'єкта самостійного аналізу в економічній науці. Прозорливість дослідника полягає в тому, що з починаючи з другої половини XX ст. підприємця перетворився чи не на центральну постать господарської діяльності, що відповідним чином вплинуло і на розвиток аграрної галузі. Тотожність підприємництва й менеджменту запропонував розглядати англієць А. Маршалл у роботі «Принципи економіки», наголошуючи на інноваційності та ролі самого підприємця як активного новатора. Суть підприємництва через впровадження інноваційних економічних можливостей через поведінку підприємця обґрунтував наприкінці XX сторіччя лауреат Нобелівської премії з економіки Ф. Гайек.

У представленому вище теоретичному огляді сутності підприємництва простежується чітке розуміння того, що воно, особливо в галузі сільського господарства, пов'язане, передусім, з креативністю (пошуком нових можливостей господарювання), ризикованістю, інноваційністю, адаптивністю до викликів. Слушною в цьому контексті є точка зору В. Ковальчук, що «мислення підприємця гнучке і диференційоване, ґрунтується на широкому кругозорі, впертості і рішучості, хитрості і фантазії, кмітливості і спеціальних знаннях, його реакція на ринкові зміни має бути миттєвою» [18, с. 127].

Пошук шляхів ефективного аграрного підприємництва на практиці, особливо у непростих

умовах вітчизняних реалій, має спиратися не тільки на власні підходи й тенденції, а і на позитивний досвід світових лідерів у даній царині.

Сполучені Штати Америки ще з початку свого заснування визначили сільському господарству ключову роль, адже «продукти харчування були товаром гарантованого продажу, а земля у власності закріплювала майбутні перспективи. Але згодом ця перевага перетворилося на недолік – проблему перевиробництва» [19]. Для нівелювання негативного впливу погодних умов та неврожаїв, спочатку американський уряд запроваджував різні види допомоги, основною із яких було *субсидювання*. Проте через процеси монополізації аграрного сектору та технологічного розвитку сільськогосподарська галузь втрачала своє лобі в Конгресі США через зменшення кількості фермерських господарств. Тому з 2014 року субсидювання було змінено на інструмент *страхування ризиків*, розмір чого залежить від погодних умов та інших непередбачуваних ситуацій на ринку. Для впровадження цього інструменту був прийнятий Закон про сільське господарство – 2014. Прямі виплати були замінені на страхові, а концепція страхування була розширена на усю сферу аграрного сектору. Існує дві основні програми підтримки американських фермерів: 1. страхування від падіння цін (PLC) – передбачає компенсації при падінні цін на продукцію рослинництва падають нижче визначених рівнів; 2. страхування сільськогосподарських ризиків (ARC) – у разі зменшення доходів фермерів нижче середнього показника по країні забезпечує їм виплати. Крім цього, є ще декілька варіантів страхування прибутків або врожаю – страхові премії коливаються за ставками 38% – 80% в залежності від різних варіантів, обраних сільськогосподарськими виробниками. Це дає можливість зробити продукцію аграрного сектора доступною за ціною. Через процеси глобальної зміни клімату американські фермери зацікавлені в управлінні ризиками, як вважають фінансові аналітики. При цьому за рахунок законодавства щодо підтримки сільськогосподарського виробництва може спостерігатися схильність використовувати фермерами більш ризикованих у контексті врожайності регіонів, що слід взяти до уваги урядовцям України. В цілому головний тренд функціонування сільськогосподарства у США: від субсидювання до страхування.

Нідерланди займають друге місце у світі після США у світовому експорті сільськогосподарської продукції. Серед основних товарів, які експортуються – квіти, рослини, м'ясо, молочна продукція, овочі, фрукти. Сьогодні у сільському господарстві Нідерландів робиться ставка не тільки на зростання продуктивності, а у більшому ступені – на інновації, сталий розвиток галузі, покращення умов для утримання тварин, використання відновлюваних джерел енергетики тощо. Фермери можуть отримувати субсидії від держави через різні програми. Голландське агентство з питань підприємництва RVO відмічає, що лише 5% фермерів – молодші 35 років. Тому особливо актуалізується залучення молоді (до 39 років) до сільськогосподарського підприємництва за рахунок додаткових позик від держави, якщо вони будуть витрачені на конкретні цілі – покращення якості продукції або умов утримання тварин, оптимізацію виробництва тощо. Для інвестування у землю, будівництво, техніку, обладнання фермерам до 41 року пропонується додаткова допомога.

Також важлива увага приділяється державою до фермерських господарств, які пропонують екологічно чисту продукцію, відмовившись від використання у виробничому процесі хімікатів і пестицидів. Уряд стимулює розширення дистрибуції та конкурентоздатності екотоварів, наприклад, за рахунок підписання відповідних договорів із Федерацією агропромисловості і тепличного виробництва та супермаркетами.

Важливим є підтримка наукових досліджень в питаннях збільшення використання біомаси як палива у фермерських господарствах – до 2030 року очікується заміна 30 відсотків нафтопродуктів на продукцію «зеленої» енергетики.

Таким чином, основний пріоритет розвитку сільського господарства Нідерландів – сталий розвиток, інноваційність, екологічність та енергозбереження.

Франція. Основою сільського господарства Франції є приватне землеволодіння, яке серед інших є більш опікуваним державою. Перше місце у Європі і третє місце у світі Франція посідає за обсягом виробленої сільськогосподарської продукції, яка щороку виробляється приблизно 7% працездатного населення в галузі та експортується на суму більше 40 млрд євро. Профспілки піклуються про умови життя й діяльності фермерів, їх мінімальний рівень доходів навіть в умовах неврожаїв або інших перешкод. Система оподаткування є особливою, вона базується на даних земельної кадастру, середніх показниках вартості продукції, витратах виробництва, врожайності та продуктивності худоби.

У середньому 40 млрд євро на рік витрачається державою на підтримку аграрного сектору. Існує система пільгових кредитів для сільського господарства (наприклад, на закупівлю нової сільгосптехніки під ставку 3-4% річних, а на придбання землі – приблизно 7% річних). Банк «Креді Агріколь», який доречі працює і в Україні, є головним у кредитному забезпеченні французьких аграріїв. Окрім урядової підтримки сільського господарства Франції активно підтримує Євросоюз завдяки Єдиній сільськогосподарській політиці (ЄСХП) у розмірі 17% свого загального бюджету, в результаті одне французьке господарство отримує у середньому біля 12 тис. євро на рік у вигляді субсидій. При цьому невдоволення фермерів періодично реалізується через протести, на які реагують державні інституції, намагаючись підтримати такий важливий сектор економіки, як сільське господарство.

Австралія. Сільськогосподарські угіддя складають приблизно дві третини площі Австралії. Більшість них використовується для потреб тваринництва, яке дорівнює понад 66% (дві третини) вартості продукції сільського господарства. Австралія займає четверте місце серед експортерів сільськогосподарської продукції у світі, виробниками якої є, переважно, фермерські господарства, що охоплюють майже 61% території країни.

У 1986 році утворилася так звана Кернська група із 19 країн-виробників сільськогосподарської продукції (на них припадає майже 20% світового експорту), де Австралія займає лідерські позиції. 12% ВВП Австралії – це сільське господарство та пов'язані з ним галузі, обсяг валової доданої вартості яких становить більше 155 млрд дол. Країна забезпечує 14% поголів'я вівців у світі, 9% усього світового виробництва вовни. Зернові культури, цукор, молочні продукти, фрукти – у виробництвах їх Австралія серед лідерів. Щодо

пшениці – половина орної площі країни зайнята її вирощуванням, а на збирання пшениці приходить одна тонна на душу населення.

Для захисту національного аграрного сектору, боротьби з техногенними і природними факторами (переважно це посухи, пожежі тощо) уряд надає фермерам фінансову підтримку у вигляді дотацій й преференцій (короткострокові кредити з низькою відсотковою ставкою, гранти, спеціальні платежі, імпорتنі мита тощо). Система оподаткування побудована таким чином, що виробники різної сільськогосподарської продукції сплачують податки за різними ставками оподаткування. Наприклад виноробство має певні переваги у порівнянні з цукровою промисловістю, яка не отримує податкових пільг. Крім того, надаються податкові пільги фермерським господарствам для компенсації амортизаційних витрат сільськогосподарського обладнання. Як бачимо, ринкові засади сільськогосподарського господарювання поєднані з оптимальною державною підтримкою аграрного сектору. Це дає можливість не тільки забезпечувати власні потреби у повному обсязі, а й бути лідерами у експорті продукції сільськогосподарства.

Канада. Країна, яка займає п'яту сходинку у складі лідерів за обсягом експорту продукції сільськогосподарства. У ВВП Канади аграрний сектор займає приблизно до 2%, що забезпечує зайнятість більше 2 мільйонів канадців та дає у середньому 100 млрд дол. на ВВП країни у рік. Експортує при цьому Канада сільськогосподарської продукції щорічно на понад 40 млрд дол.

Державна підтримка сільськогосподарства Канади у разі менша, ніж у країнах Європейського Союзу, але є значною і складає щороку від 6 до 8 млрд доларів. Ці достатньо низькі показники певною мірою компенсуються унікальною системою державної монополії на закупівлю таких продуктів як молоко, сир, яйця, птиця тощо, яка має назву – «управління поставками». Державні компанії, які спеціально створюються, регулюють пропозицію зазначених вище товарів, контролюють внутрішнє виробництво та обмежують імпорт за допомогою високих мит (іноді можуть сягати до 200%). З одного боку, це унеможливує пряме субсидування аграрного сектору, а з іншого – завдає шкоду споживачам продукції, оскільки державне регулювання суттєво підвищує ціни на кінцевий продукт – вони на 30-300% вищі, ніж у інших країнах. Це означає, що покупці високими цінами підтримують національного виробника із власної кишені.

Інші продукти, що виробляються сільськогосподарськими підприємствами Канади, відбуваються на більш ринкових засадах (свинина, телятина, зерно та інші), хоча при цьому існує спеціальна кредитна установа під назвою Farm Credit Canada. Також для підтримки аграрного сектору в Канаді діє ряд федеральних та провінційних програм для сільськогосподарських виробників, а саме: державні кредитні гарантії на купівлю земельних ресурсів аграрного призначення; короткострокові кредити під низький відсоток з можливістю часткового покриття процентів; пільгове страхування врожаю від природних катаклізм, надзвичайних ситуацій, умов погоди; фінансова підтримка просуванню продукції за кордон; добровільний механізм гарантування цін закупівлі; субсидії на транспортування зерна на півночі країни через порт тощо.

Надзвичайно важливим, з нашої точки зору, є потужне стимулювання розвитку

науки – у науковій дослідження в галузі сільського господарства держава інвестує щороку сотні мільйонів доларів. Одним із пріоритетних завдань при цьому є розширення швидкісного доступу до мережі Інтернет у найбільш віддалених регіонах країни для можливостей сучасного обслуговування сільськогосподарських підприємств та їх технологічного функціонування.

Друге місце в Європейському Союзі за обсягами виробництва тваринництва і зернових займає *Німеччина*. Оскільки аграрний сектор має надзвичайно високу ступінь механізації та автоматизації, в ньому зайнято лише 2-3% працездатного населення країни, а у структурі ВВП частка аграрного сектора складає до 1%. В основі німецького сільськогосподарського сектору – невеличкі фермерські господарства сімейного типу. Слід зазначити, що законодавством ЄС держава допомога заборонена, оскільки перешкоджає вільній конкуренції (п. 1 ст. 107 Договору про функціонування ЄС). Тому дотації або пряме виділення коштів в державній підтримці не практикується. Проте є ряд винятків. Наприклад є державна допомога певним категоріям споживачів, гранти господарствам, гуманітарна допомога тим, хто зазнали збитків. Серед таких – пакети субсидій для тих виробників, хто постраждав від низьких цін на молочну і м'ясну види продукції в окремі періоди господарювання через глобалізаційні виклики. Фермери ж, в свою чергу, намагаються відстоювати свої права, виступаючи проти таких сучасних тенденцій в аграрному секторі, як генна інженерія на протигагу підтримки функціонуванню традиційного екологічного фермерства [19].

Діяльність країн – світових лідерів у аграрному підприємстві доводить важливість розуміння його державної підтримки у зв'язку з високим ступенем ризиковості самої сільськогосподарської галузі, без якої априорі неможливе функціонування економічної системи країни й задоволення споживчих потреб її населення. Ще у 1797 році Бодо намагався поєднати категорії ризику та відповідальності [17], важливість чого доведено світовою та вітчизняною практикою аграрного підприємства.

На основі проведеного аналізу вважаємо за доцільне виокремлення у аграрному підприємстві наступних важливих складових: ресурсної; організаційно-управлінської і творчо-креативної. Ресурсна пов'язана з формуванням, використанням і відтворенням капітальних, трудових, матеріальних й інформаційних ресурсів. Організаційно-управлінська складова забезпечує організацію та менеджмент виробничого процесу, маркетингу тощо. Творчо-креативна складова пов'язана з урахуванням інноваційних ідей, стимулювання ініціативи, аналізу ризиків, соціокультурних аспектів діяльності тощо. Саме у зазначеному поєднанні виокремлюється системність аграрного підприємства, що є запорукою його ефективної діяльності та адаптивності до викликів глобалізованого світу.

Тож спробуємо оцінити основні ризики й тенденції розвитку аграрного підприємства в Україні з урахуванням військової агресії РФ й пошуку шляхів вітчизняного повоєнного відновлення.

Сьогодні суб'єкти аграрного підприємства ведуть свою господарську діяльність відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану». Уповноваженим органам влади при цьому надається можливість використання виробничих і трудових ресурсів аграрних підприємств для потреб оборонного комплексу, змінювати їх

режими роботи, здійснювати примусове вилучення майна для потреб держави. Після завершення воєнного стану в Україні вилучене майно має бути повернуте або вартісно відшкодовано [20].

Слід погодитися з авторами, які вважають, що «основний ризик аграрного підприємництва у складний період військового часу стосується передусім імовірності відчуження земельних ділянок та фізичної втрати майна, а також неможливості займатися агропідприємницькою діяльністю» [2]. Особливо це стосується регіонів, які знаходяться максимально близько до ліній зіткнення: Херсонська, Запорізька, Луганська, Донецька області та АР Крим.

Інший суттєвий ризик, який не залежить від місця розташування суб'єктів аграрного підприємництва, пов'язаний з ймовірною втратою прибутковості від основних видів діяльності або взагалі з банкрутством. Цей ризик обумовлений суттєвим зростанням цін на логістику, насіння, добрива, паливно-мастильні матеріали тощо.

Значні ризики аграрного підприємництва пов'язані з недоступністю насіння, посадкового матеріалу, мінеральних добрив, можливостей використання системи живлення тощо. Все це є причиною зниження врожайності.

Наступна група ризиків підприємницької діяльності в аграрній сфері пов'язана із проблемою зберігання продукції через знищення системи елеваторів. За свідченням М. Сироти [21], аграрії намагаються вирішити цю проблему за допомогою використання рукавів, підлогових складів та інших сховищ, але цього недостатньо. Крім того, збільшуються ризики втрати зерна, кукурудзи, соняшника тощо як кількісно, так і якісно. А це, відповідно впливає на ціни реалізації продукції, зниження рентабельності та прибутковості сільськогосподарської продукції.

Ризики у тваринництві у період військової агресії пов'язані, переважно, з перебоями електроенергії. При зниженні вартості кормів українського виробництва, що мало б здешевити розвиток галузі тваринництва, зросла вартість молодняка (свиней та птахів) через закупівлю його із-за кордону. Девальвація гривні та проблеми з логістикою призвели до зростання витрат тваринництва. При цьому експортні обмеженнями і низький платоспроможний попитом на м'ясу продукцію в Україні призводять до зниження маржинальності даного виду аграрного підприємництва.

Перераховані вище специфічні чинники аграрного підприємництва доповнюються також загальноекономічними, що посилюють ризики його функціонування. Серед них слід відзначити: зниження платоспроможного попиту суб'єктів господарської діяльності й населення; скорочення темпів зростання валового внутрішнього продукту; інфляційні коливання; погіршення інвестиційного клімату та замороження ряду інвестиційних проєктів; збільшення державного боргу; вивіз капіталу; зменшення депозитних коштів та подорожчання кредитних ресурсів у вітчизняній банківській системі; зниження обсягів виробництва, тощо.

Список використаних джерел:

1. Малік М.Й., Шпикуляк О.Г., Супрун О.М. Розвиток підприємницької діяльності в аграрному секторі: макроекономічний аспект. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Економіка*. 2017. Випуск 1 (49). Т. 2. С. 32–37.
2. Райтер Н., Мацьків Г. Ризики аграрного підприємництва в умовах війни. *Аграрна економіка*. 2023. Т. 16, № 1-2. С. 41–50.
3. Кравченко Н.Б. Аграрне підприємництво в Україні: історичний аспект (кінець 80-х – середина 90-х років ХХ століття). Монографія. Київ : Редакційно-видавничий центр НУБіП України, 2016. 224 с.

Незважаючи на перераховані вище специфічні та загальні ризики аграрного підприємництва, слід відмітити, що воно показало свою стійкість в умовах військової агресії як за рахунок власної підприємницької ініціативи, так і за рахунок допомоги держави й зарубіжних партнерів. Державна аграрна політика України спрямована на подолання наслідків воєнних дій, підтримку експорту продукції сільськогосподарського виробника, пошук шляхів оптимальної адаптації нормативно-правового поля до європейського законодавства. Це дозволило зменшити ризики агропідприємництва, основними інструментом чого стало коригування виробничої структури на засадах диверсифікації та інфраструктурний розвиток (забезпечення матеріальними ресурсами, переробка, транспортування та зберігання продукції сільського господарства). Серед важливих питань, що потребують впровадження уже сьогодні – заходи «зеленої» економіки, діджиталізація [22] та удосконалення системи страхування ризиків аграрного підприємства.

Стратегічними цілями розвитку сільського господарства України є оптимізація аграрного підприємництва, яка має передбачити наступне: підвищення продуктивності праці в галузі; збільшення земель сільськогосподарського призначення для органічного виробництва; інвестування у наукові дослідження сільськогосподарського спрямування, розвиток сучасних технологій з урахуванням впровадження штучного інтелекту, інфраструктуру сільських територій; оптимізація ринків продовольства; сприяння державних заходів щодо збільшення кількості малих і середніх підприємств у аграрній сфері, експорту української продукції та формуванню потужного переробного середовища сировини тощо.

Висновки з проведеного дослідження. Аграрне підприємництво, як показує досвід країн-лідерів, є прогресивною формою економічної діяльності в сільському господарстві, а в Україні, яка має потужний аграрний сектор, у разі системного підходу на засадах адаптивності, інтелектуалізації, інноваційності, екологічності здатне суттєво підвищити ефективність діяльності національної економіки й рівня життя кожного громадянина. Навіть в умовах військової агресії рф, втрати територій, руйнування і знищення фермерських господарств, порушення логістики, міграції трудових ресурсів як в межах країни, так і за кордон, аграрної сфери показала себе достатньо стійкою перед викликами. На основі удосконалення механізмів державної підтримки, зарубіжної допомоги та підприємницької активності самих господарюючих суб'єктів у сільському господарстві, з урахуванням використання передового вітчизняного і світового досвіду, Україна у повоєнному відновленні здатна, з нашої точки зору, досягти показників економіки високорозвинених країн за такими параметрами: 3-5% – частка аграрного виробництва у структурі ВВП; 1-2% – кількість зайнятого населення у сільському господарстві; частка у структурі капіталу національної економіки, залучених інвестицій тощо.

4. Петренко Н.О. Стратегічне управління економічним розвитком аграрного сектору регіонів України: теорія, методологія, практика: монографія. Умань : Сочінський М. М., 2018. 439 с.
5. Палійчук Є., Пінцак С., Свирид К. Аграрне підприємництво та його місце в економіці України. *Європейська інтеграція України та економічна безпека держави*. 2021. Випуск 2 (27). С. 161–166. DOI: [https://doi.org/10.24144/2078-1431.2021.2\(27\)](https://doi.org/10.24144/2078-1431.2021.2(27))
6. Лізут Рафал Анджей. Управління організаційно-економічною безпекою аграрних підприємств: стратегії, механізми, системи: монографія. Харків : Смуґаста типографія, 2019. 321 с.
7. Васильєва О.О. Управління трудовим потенціалом аграрної сфери в умовах сталого розвитку : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.03. Класич. приват. ун-т. Запоріжжя, 2021. 40 с.
8. Куценко І. В. Вплив інтеграції на розвиток суб'єктів аграрного бізнесу : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04. Сум. нац. аграр. ун-т. Суми, 2021. 20 с.
9. Петруха С.В. Антикризисне регулювання аграрного сектору економіки України: автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03. Держ. навч.-наук. установа «Акад. фінанс. упр.». Київ, 2018. 23 с.
10. Шебаніна О.В. Особливості діяльності аграрного підприємництва в умовах децентралізації. *Науковий вісник Полісся*. 2022. № 2 (25). С. 46–58. DOI: [https://doi.org/10.25140/2410-9576-2022-2\(25\)-46-58](https://doi.org/10.25140/2410-9576-2022-2(25)-46-58)
11. Didero N., Becca C., Jablonski B. Promoting farmers market via information nudges and coupons: A randomized control trial. *Agribusiness. Wiley Online Library*. 2021. Vol. 37(3). P. 531–549. DOI: <https://doi.org/10.1002/agr.21688>
12. Квітка Г. Науковці: ми справді велика аграрна держава. *Голос*. 2021. URL: <http://www.golos.com.ua/article/346504>
13. Загроза продовольчій безпеці світу. *Міністерство закордонних справ України*. 2023. URL: <https://mfa.gov.ua/zagroza-prodovolchij-bezpeci-svitu>
14. На розмінованих землях України вже можна виростити 1 млн т зерна. *Прес-служба Апарату Верховної Ради України*. 2024 року. URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/245689.html
15. Звіт про прямі збитки інфраструктури та непрямі втрати економіки від руйнувань внаслідок військової агресії Росії проти України станом на початок 2024 року. *Київська школа економіки*: сайт. 2024. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/04/01.01.24_Damages_Report.pdf
16. Ukraine: Impact of the war on agricultural enterprises. *FAO*. 2022. DOI: <https://doi.org/10.4060/cc5755en>
17. Паустовська Т.І. Історико-економічний шлях підприємництва. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. Випуск 20. С. 13–17. URL: <http://global-national.in.ua/archive/20-2017/5.pdf>
18. Ковальчук В.М. Загальна теорія економіки (теоретична економіка). Навчальний посібник. Тернопіль : ТАНГ– «Астон», 2008. 368 с.
19. Довгопол Я., Гонта М., Сущенко Р., Юсип'юк І., Наливайко М., Танасійчук О., Банахевич О. Світові моделі підтримки сільського господарства. *Укрінформ*. 2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2012230-svitovi-modeli-pidtrimki-silskogo-gospodarstva.html>
20. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015р. № 389-VIII. Відомості Верховної ради України. 2015. № 28, ст. 250. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
21. Сирота М. Ціни на зерно, палне та ресурси – чого чекати фермеру у 2023 році. *KURKUL*. URL: <https://kurkul.com/blog/713-tsini-na-zerno-palne-ta-resursi--chogo-čekati-fermeru-2023-rotsi>
22. Ломачинська І., Войцеховська А., Чуркіна І. Трансформація бізнес-моделей підприємницької діяльності в умовах цифровізації економіки та фінансового сектору. *Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління*. 2021. Том 20. Вип. 3 (49). С. 97–113.

References:

1. Malik M., Shpykulyak O., Suprun O. (2017) Rozvytok pidpryyemnyts'koyi diyal'nosti v ahrarnomu sektori: makroekonomichnyy aspekt [Development of entrepreneurial activity in the agricultural sector: macroeconomic aspect]. *Naukovyy visnyk Uzhhorod's'koho universytet – Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series «Economics»*, 1 (49). vol. 2. Available at: http://www.visnykekon.uzhnu.edu.ua/images/pubs/49_2/49_32-37.pdf (in Ukrainian)
2. Rayter N., Mats'kiv H. (2023) Ryzyky ahrarnoho pidpryyemnytstva v umovakh viyny [Risks of agrarian enterprise in the minds of war]. *Ahrarna ekonomika –Agrarian economy*, vol. 16, no. 1-2, pp. 41–50. Available at: http://agrarianeconomy.lnau.edu.ua/images/docs/ae_2023_16_1-2/AE-16_1-2_5.pdf (in Ukrainian)
3. Kravchenko N. B. (2016) Ahrarne pidpryyemnytstvo v Ukraini: istorychnyy aspekt (kinets' 80-kh – seredyna 90-kh rokiv KHKH stolittya) [Agricultural entrepreneurship in Ukraine: historical aspect (late 80s – mid 90s of the twentieth century)]. Kyiv. Available at: https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u362/kravchenko_monografiya_agrarne_pidpriemnictvo_v_ukrayini.pdf (in Ukrainian)
4. Petrenko N. O. (2018) Stratehichne upravlinnia ekonomichnym rozvytkom ahrarnoho sektoru rehioniv Ukrainy: teoriia, metodolohiia, praktyka [Strategic management of economic development of the agricultural sector of the regions of Ukraine: theory, methodology, practice]. Uman. (in Ukrainian)
5. Paliychuk Y., Pintsak S., Svyryd K. (2021) Ahrarne pidpryyemnytstvo ta yoho mistse v ekonomitsi Ukrainy [Agricultural entrepreneurship and its place in the economy of Ukraine]. *Yeurointehratsiya Ukrainy ta ekonomichna bezpeka derzhavy – European integration of Ukraine and economic security of the state*, vol. 2 (27), pp. 161–166. (in Ukrainian)
6. Lizut R. A. (2019) Upravlinnya orhanizatsiyno-ekonomichnoyu bezpekoyu ahrarnykh pidpryyemstv: stratehiyi, mekhanizmy, systemy [Management of organizational and economic security of agricultural enterprises: strategies, mechanisms, systems]. Kharkiv. (in Ukrainian)
7. Vasylieva O. O. (2021) Upravlinnya trudovym potentsialom ahrarnoyi sfery v umovakh staloho rozvytku [Management of labor potential of the agricultural sector in terms of sustainable development]. Zaporizhzhia. (in Ukrainian)
8. Kutsenko I. V. (2021) Vplyv intehratsiyi na rozvytok sub'yektiv ahrarnoho biznesu [The impact of integration on the development of agricultural businesses]. Sumy. (in Ukrainian)
9. Petrukha S. V. (2018) Antykryzove rehulyuvannya ahrarnoho sektoru ekonomiky Ukrainy [Anti-crisis regulation of the agrarian sector of the economy of Ukraine]. Kyiv. (in Ukrainian)
10. Shebanina O. V. (2022) Osoblyvosti diyal'nosti ahrarnoho pidpryyemnytstva v umovakh detsentralizatsiyi [Peculiarities of agrarian entrepreneurship in conditions of decentralization]. *Naukovyy visnyk Polissya – Polissya scientific bulletin*, no. 2 (25), pp. 46–58. DOI: [https://doi.org/10.25140/2410-9576-2022-2\(25\)-46-58](https://doi.org/10.25140/2410-9576-2022-2(25)-46-58) (in Ukrainian)
11. Didero N., Becca C., Jablonski B. (2021) Promoting farmers market via information nudges and coupons: A randomized control trial. *Agribusiness. Wiley Online Library*. Available at: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1002/agr.21688#reference>
12. Kvitka H. (2021) Naukovtsi: my spravdi velyka ahrarna derzhava [Scientists: we are truly a great agrarian state]. *GOLOS*. Available at: <http://www.golos.com.ua/article/346504> (in Ukrainian)
13. Ministerstvo zakordonnykh sprav Ukrainy. (2023) Zahroza prodovol'chiy bezpetsi svitu [Threat to food security of the world]. Available at: <https://mfa.gov.ua/zagroza-prodovolchij-bezpeci-svitu> (in Ukrainian)

14. Pres-sluzhba Aparatu Verkhovnoyi Rady Ukrayiny (2024) Na rozminovanykh zemlyakh Ukrayiny vzhe mozna vyrostyty 1 mln t zerna [On the mined lands of Ukraine it is already possible to grow 1 million tons of grain]. Available at: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/245689.html (in Ukrainian)
15. Kyiv School of Economics (2024) Zvit pro priami zbytky infrastruktury ta nepriami vtraty ekonomiky vid ruinuvan vnaslidok viiskovoi ahresii Rosii proty Ukrainy stanom na pochatok 2024 roku [Report on direct damage to infrastructure and indirect losses to the economy from destruction as a result of Russia's military aggression against Ukraine as of the beginning of 2024]. Available at: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/04/01.01.24_Damages_Report.pdf (in Ukrainian)
16. FAO (2022) Ukraine: Impact of the war on agricultural enterprises. DOI: <https://doi.org/10.4060/cc5755en>
17. Paustovska T. I. (2017) Istoryko-ekonomichnyy shlyakh pidpryyemnytstva [Historical and economic way of enterprise]. *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky – Global and National Problems of Economics*, no. 20, pp. 13–17. Available at: <http://global-national.in.ua/archive/20-2017/5.pdf> (in Ukrainian)
18. Kovalchuk V. M. (2008) Zahal'na teoriya ekonomiky (teoretychna ekonomika) [General theory of economics (theoretical economics)]. Ternopil. (in Ukrainian)
19. Dovgopol Y., Gonta M., Sushchenko R., Yusip'yuk I., Nalivaiko M., Tanasiychuk O., Banakhevich O. (2016) Svitovi modeli pidtrymky sil's'koho hospodarstva [World models of support for the rural dominion]. *Ukrinform*. Available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2012230-svitovi-modeli-pidtrimki-sil'skogo-gospodarstva.html>
20. Vidomosti Verkhovnoyi rady Ukrayiny (2015). Pro pravovyy rezhym voyennoho stanu: Zakon Ukrayiny vid 12.05.2015, no. 389-VIII. 28, art. 250. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (in Ukrainian)
21. Syrota M. (2023) Tsiny na zerno, pal'ne ta resursy – choho chekaty fermeru u 2023 rotsi [Prices for grain, fuel and resources – what should a farmer look for in 2023 years]. *KURKUL*. Available at: <https://kurkul.com/blog/713-tsini-na-zerno-palne-ta-resursy--chogo-chekati-fermeru-2023-rotsi> (in Ukrainian)
22. Lomachynska I., Voitsekhovska A., Churkina I. (2021) Transformatsiya biznes-modeley pidpryyemnytskoyi diyalnosti v umovakh tsyfrovizatsiyi ekonomiky ta finansovoho sektoru [Transformation of business models of entrepreneurial activity in conditions of digitalization of the economy and the financial sector]. *Rynkova ekonomika: suchasna teoriya i praktyka upravlinnya – Market economy: modern management theory and practice*, vol. 24, no. 2, pp. 915–924. (in Ukrainian)

Gorniak Olga

Pereli Oleksander

Odesa I.I. Mechnikov National University

ENTREPRENEURSHIP IN THE AGRICULTURAL SECTOR: DOMESTIC REALITIES IN THE CONDITIONS OF MODERN CHALLENGES AND INTERNATIONAL EXPERIENCE OF STATE SUPPORT

Summary

The article examines current issues of the functioning of agrarian entrepreneurship in world practice and in Ukraine. The role and importance of entrepreneurship in the agricultural sector for the functioning of the country and raising the standard of living of its population are substantiated. An analysis of theoretical approaches regarding the essential characteristics of the concept of "entrepreneurship" in the historical-evolutionary context of the formation of agricultural production was carried out. The main approaches that allow to increase the effectiveness, profitability and efficiency of agrarian entrepreneurship are systematized for the main assessments of losses in the agricultural sector of Ukraine and the analysis of the functioning of agricultural production in the world's leading countries. The importance of state support for the agricultural sector of the economy, as one of the more risky among other economic spheres, has been proven. The specific and general risks of an agricultural enterprise in Ukraine in modern business conditions are outlined, which will allow them to be taken into account when making management decisions on the basis of intellectualization, digitalization, environmentalization, and adaptability. The special relevance of the implementation of "green" economy measures and the improvement of the risk insurance system of agrarian entrepreneurship is emphasized. The main components of agrarian entrepreneurship are systematized: resource; organizational-managerial and creative-creative, which require a systematic approach in the implementation of entrepreneurial functions. The strategic goals of the development of agriculture in Ukraine are outlined on the basis of optimization of agrarian entrepreneurship and domestic sustainable development on the way to achieving high indicators that the economy is capable of achieving in its post-war recovery.

Keywords: agrarian entrepreneurship, agricultural production, intellectualization, digitalization, adaptability, environmental friendliness, innovativeness, state support, risk management.